

Знакомство с экслибрисом в период вузовского обучения не гарантирует, что в дальнейшем вышедший из его стен графический дизайнер останется верным экслибрису долгие годы. Главное – он обогатит свой кругозор и опыт общения с редкостным культурно-художественным феноменом. Умения и навыки, приобретенные молодым человеком в работе с темой экслибриса, пригодятся ему в самостоятельной художественной деятельности.

А.А. Сінішин. Екслібрис – вид графічного дизайну. – Стаття.

Анотація. Стаття присвячена елітарному жанру графічного мистецтва – книжковому знаку (“Ex libris” у перекладі з латинської – «з книг») і його ролі у навчальному процесі на кафедрі графічного дизайну. Стисле повідомлення про сучасних одеських художників, що працюють у цьому жанрі, і збирачів (колекціонерів) екслібрисів. Основна увага приділяється одному із видів книжкового знаку – гласному екслібрису з ілюстраціями автора статті.

Ключові слова: графічний дизайн, екслібрис, гласний екслібрис, кафедра дизайну, художники та колекціонери Одеси.

A. Sinishin. Ex libris a type of gaffe design. – Article.

Summary. The article is devoted to the elite genre of graphic art – the bookmark (“Ex libris” translated from Latin “from books”) and its role in the educational process at the department of graphic design. A brief report on modern Odessa artists working in this genre and on collectors of collectors. Attention is focused on one type of book sign – a vowel bookplate with illustrations of the author of the article.

Key words: graphic design, ex libris, public ex libris, design department, artists and collectors of Odessa.

УДК 111.7

О.М. Соколова

аспірантка кафедри філософії

Національного університету біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

М.Є. Максюта

доктор філософських наук,

професор кафедри філософії

Національного університету біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

РЕЦЕПЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ «ДУШЕВНЕ – ДУХОВНЕ» У ВІТЧИЗНЯНОМУ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ: ЧИННИКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Наголошується на тому, що у процесі життєдіяльності людина, активно-творча істота, освоює не лише довкілля, а й пізнає саму себе, тобто її пізнавальна діяльність відзначається і самоспрямованістю. У такий спосіб ніби «завершується» інтелектуально-мислительна діяльність – утверджується більш змістовно широкій порівняно із знаннями сенс людини у світі.

Ключові слова: дух, душа, духовність, душевність, краса, любов.

Актуальність проблеми духовності пов'язана з ускладненням сучасних суспільних процесів, обґрунтуванням адекватних шляхів і способів національно-культурного, громадсько-політичного розвитку. Активність соціального суб'єкта має бути зумовлена життєво визначальними духовними та національно-культурними цінностями, для людини духовної завжди здійснимі поставлені завдання відродження культури та прогресивного поступу усіх сфер суспільства.

Крім того, як наголошує С.Б. Кримський, актуалізація у 60-ті рр. ХХ ст. в системі суспільствознавчих досліджень проблеми діяльності сприяла «виходу за межі крайнощів матеріалізму та ідеалізму», бо

у процесі цього пошуку фокусувалися на «переході суб'єктивного в об'єктивне та зворотному процесі розпредметнення об'єктивно-предметного в суб'єктивне й теоретичне» [1, с. 47], коли й загострилася потреба поглибленого вивчення категорії «дух».

Життя людське занадто складне, але, як видається незаангажованому спостерігачеві, сучасна людина й сама заповзялася доволі послідовно його ускладнювати, щонайперше через реальну неможливість бути в ритмі світу, творцем якого вона і є: людина реально «не встигає» за неймовірно карколомним поступом сфер суспільного буття. Для сучасності вимога не втрачати зніційованих створеною культурою, цивілізаційним розвитком темпів означає щонайпершу потребу демонструвати свою інтелектуальну гідність, спробувати підніматися до вже наявного «раціонального світу», але й бути вище, аби залишатися собою. А отже, природно, своєю творчо-самотворчою активністю уперше за нових історичних, культурних умов розкриваючи наявні здобутки, необхідно утверджуватися в статусі епіцентру нового світу. Людина гідна – здатна постійно підніматися «до себе», до об'єктивованих своєю творчістю історично зреалізованих здобутків. Аналізуючи творчість Ю. Клена (О. Бургардта), М. Орест, зокрема, зазначав: «Ми не схильні протиставляти комплексів споглядання і комплексів діяння і вважати їх антагоністами. <...> Обидва вони чергуються в житті людини, а *mutatis mutandis* у творчості письменника» [4, с. 601].

Споглядальність, скажімо, традиційно відзначена дослідниками філософської творчості Г. Сковороди як позиція усамітнення, що у дійсності демонструє життєву, практичну значущість. Зосередженість на розбудові гармонійного душевного світу виправдовується її спрямованістю як вирішального чинника життя людини, покликаної і спроможної бути максимально позитивно стверджувальною. Хоча філософія українського мислителя закликає до максимально можливого «самозбереження» душі від жорстоких зазіхань світу, але ж, зрештою, з метою гідного людського буття – у світі, в суспільстві! «Питаннями етики, соціології і педагогіки займається Г. Сковорода дуже часто в численних своїх творах», у його філософії «релігійний аспект досконало поєднаний з соціологічним <...> Філософія Г. Сковороди не тільки не відірвана від дійсності і від життя, але, навпаки, вона, розкриваючи глибші закони цієї дійсності, всеціло спрямована на проявлення і розвиток найбільших цінностей життя» [Цит. за: 4, с. 601], – зазначав В. Шиян. Прагнення визначити важливіші життєві засади, синтезовані відношенням до світу, загострює необхідність певного дистанціювання від світу, коли, однак, самозосередження потребує також більш змістовного розуміння дійсності. Душевний світ демонструє ступінь оволодіння почуттями й переживаннями як внутрішніми якостями, виростаючи з «хаосу душі», подолання чого і є, по суті, надзавданням утвердження, за виразом Г. Сковороди, «людини істинної». Істина перебуває у відповідній атмосфері внутрішньо взаємовідповідних, життєстверджувальних цінностей – добра, краси, надії, любові на засадах толерантного світосприймання та світовідношення – набувається душевною працею як надбання особистості соціального суб'єкта.

Дух – не просто єдність пізнання, мислення та їх результатів. Дух і духовність значно ширші порівняно з інтелектуально-мислительною, пізнавальною діяльністю. Вони співвіднесені із людиною в цілому, яка не лише пізнає, але й переживає дійсність, яка «знає» не лише предмети, властивості природи, але й саму себе у своїх вищих, людських призначеннях, прагне до вищих істин, осмислює сенс життя. Дух та духовність характеризуються незалежністю по відношенню до матеріальних умов існування, матеріального тіла людини. Але незалежність ця специфічна – вона не полишає «незалежним» матеріально-природний субстрат людини. Дух та духовність характеризують її як вище створіння, як творчу істоту, наділену свободою, в якій вона здійснює свою життєдіяльність. Духовність – вища характеристика, вона знаходиться «над» повсякденно-матеріальним.

Крім того, людина живе, проявляє себе як духовна істота у суспільстві. Її характер, конкретно-історична значеність не можуть і не повинні ігноруватись. Умови, спрямованість суспільного буття впливають на зміст, характер, спрямованість інтелектуально-мислительного потенціалу, визначають інтелектуальні потреби, загальні цінності та орієнтири, а отже – духовність [Див.: 7].

Прикметно, що, висвітлюючи особливості вивчення феномена душі як предмета новітньої філософії П. Юркевич зазначає, що обстоювані підходи засвідчували про її «реалістичний напрям». Адже це демонструвало, зокрема, що такі здібності душі, як «уява, розсудок, розум, належать до окремих класів уявлень так само, як суб'єкт *взагалі* належить до об'єкта» [8, с. 26]. Завдяки душевним здібностям «розгортається» життя душі як такої, наявність душевних переживань та почуттів – прояви людини (як особистості) в цілому, її душевності, на яку вона спробується: бути душевним – значить демонструвати людську гідність, співстраждання, милосердя тощо. В одному з творів Г. Сковороди, у діалозі Душі й Духа, Душа запитує: «Навіщо Єзекіїль приправив крила» живим істотам», Дух відповідає: «Для того,

щоб злітати до єдиного *начала*, тобто до сонечка. Він не приправив, а провидів, що всі вони крилаті». А крила означають: «Інакші й вічні думки, які перелітають із смерті в життя, із матерії у форму. Ось тобі ласка, тобто перехід. О душе моя! Чи можеш із мертвих створінь і із тіні херувимської перебраться до Господа твого й до форми твоєї, що робить тебе сутністю?» [5, с. 146]. Крім того, зазначеним зусиллям душі сприяє «сонце біблійних принципів» життя людини як символ світла. Дух зазначає: «У Біблії, як символічному світі, Сонце є архетип, тобто перша й головна фігура, а її копії й віце-фігури незліченні, наповнили всю Біблію» [5, с. 146]. Образ світла, Сонця, відтак, виконує при цьому особливу, позитивно-стверджувальну роль.

Питання фізичного та духовного здоров'я людини, по суті, в центрі філософії людини українського мислителя. Адже основна проблема, на необхідності першочергового вирішення якої він завжди наголошував, була проблема людського щастя. Але це, вочевидь, також пов'язано із належним як фізичним, так і духовно-моральним. В листі до М. Ковалинського 1763 року Г.С. Сковорода цитує вірш С. Боеція: «Радість проганяй, // Проганяй страх, // Жени надію; // І хай не буде суму. // Розум буває затуманений // І зв'язаний путами там, // Де вони панують» [6, с. 268]. Для українського мислителя істотно важливим є зв'язок між характером життєдіяльності людини, її громадською значущістю та духовно-моральним статусом і здоров'ям. Г. Сковорода зазначає: «Афект – це хвороба душі... Хвороба, як я думаю, виникає тоді, коли в тілі постав розлад погано узгоджених між собою елементів, а саме: коли вогонь або земля переважає, або те й інше. Звідси виникає загострення. Бо коли *симетрія* елементів правильна, тоді все спокійно і мирно рухається...» [6, с. 268]. Український мислитель при цьому апелює до паралелей між здоров'ям фізичного тіла і здоров'ям душевним. Характер душевного стану – необхідна основа життєвого статусу людини. Разом з тим далека від аскетизму людина Г. Сковороди, людина пристрасна, що забезпечує також завжди нові можливості сприймання та бачення світу і себе у світі, переживає усю повноту чуттєвого сприймання дійсності. По суті, Г. Сковорода закликає надзвичайно розважливо, на розумово-вольових засадах підходити до своїх пристрастей, окультурюючи емоційне життя, захищати, спрямовувати його, збагачуючи, скажімо, завдяки спілкуванню з природою, музичним вправам, читанню блаженних книг.

Висвітлення проблеми буття духовного ґрунтується також на аналізі атрибутивності духу. «До атрибутів духу належать: 1) активність як самотворча діяльність на перетині буттєвості та свідомості; 2) безконечність, тобто здатність до трансценденції, виходу з себе у все вищі ціннісні сфери, переходження усіх кордонів, здатності, що репрезентується невичерпними можливостями творчості та розуму суб'єкта» [1, с. 48]. Тому дух – це саме те, що «творить діяльність», що як внутрішня присутність наперед «делегує активну діяльність» як самовиправдання. А в якості важливішого атрибутивного елемента духу є свобода «як самодіяльність, як необмеженість самовідтворення, виявів проєктивних сфер свого здійснення, шляхів затвердження своєї буттєвості» [1, с. 48]. Свобода – важливіша категорія історико-філософського дискурсу, що цілком природно, позаяк порушені проблеми людського буття, людини так чи інакше виводили на необхідність експлікації даного поняття. Природним є артикулювання на духовно-атрибутивному статусі феномена свободи. Вираз «духовність діяльності» відображає не випадковість для суб'єкта, а «законність» його діяльності, як *доречності* зініціювань його життєдіяльності. Адже свого часу зазначав Мамардашвілі: «Визначаючи мистецтво життя, Монтень мовив: воно в тому, аби жити а рgoros. Але скільки наших кращих станів вмирають лише тому, що вони недоречні! І скільки всього має зійтись заради а рgoros» [3, с. 3–4]. Проявами духовності людина належить до дійсності, демонструючи невтраченість своєї людськості, «запліднюючи» свою активну й творчу діяльність. І тому якраз духовність активно-творчої діяльності є дійсно максимально людиностверджувальним *зв'язком* між минулим, сучасним і майбутнім. Якщо сучасна, будь-якого виду, діяльність є духовною, то це гарантує, зрештою, прийдешність майбутнього, конститууючи майбуттєвість здійснення відповідно спрямованості діяльності. Адже духовність існування людини в природі є існуванням *людини із природою* – у єдності як просторі взаємного необмежування. Якби замислитись над питанням, що серед істотних якостей індивідуальності особистості доцільно було б вважати першочерговою, то такою, можливо, слід визнати відкритість перебування людини у світі, її незавершеність. Її постійне прагнення до надихаючої довершеності як ідеалу, завдяки чому вона спромагатиметься *дівіше* проявляти себе. Тому людина – це людські можливості творчо-самотворчого життєздійснення, коли на засадах єдності видів діяльності вона розбудовує себе у єдності своєї «дійсності – самоздійснення». Але постійна відкритість людини у світі і до світу, постійна саморозбудова у напрямку своїх потреб, інтересів, ідеалів бачення майбутнього із необхідністю також засвідчує про певне перебування її у невідомому майбутньому. Аби зреалізувати

бажане майбутнє, життєздійснення людини, поширюючись у «просторі» цього майбутнього, доконечно має також поширювати її, людини, дух, наповнювати атмосферу такого простору значеннями людської *присутності* як її *духовності*. Прагнення людини освоювати майбутнє та поступове «поширення» себе на своє майбутнє тим самим *самовільно* не забезпечує й відтворення «людської людяності» в ньому. А потребує від самої людини, від людської духовності розпоширення та зміцнення якостей людяності, що вже є здобутком попереднього розвитку наявності людського буття. Але ще раз наголосимо: лише діяльна людина, яка є активним господарем своєї долі та життєвого шляху, спромагається формами життєздійснення, як істота соціальна, творчістю свого сучасного синтезувати минуле й майбутнє. Саме тому, наголошувала Леся Українка, лише для духовної особистості мислителя як творця відкриваються можливості розпізнавати обриси майбутнього відповідально й закоріненого у сучасному і тому спроможного відповідати на запити майбутньому. «Коли б який новітній утопіст, мистець натурою, продумав, а головно перевірів і освітив почуттям ті елементи, які вже досі визначились в белетристичній утопії, то він уже міг би створити видиво прийдешнього *життя*, а не вмирання людськості» [2, с. 197].

Отже, сучасний світ як результат безмежного активізму надзвичайно суперечливий. Врешті-решт, на наш погляд, вкрай важливо нині вже не перевлаштовувати природу відповідно до своїх, обмежено визначених мірок, а насамперед всіляко виробляти нормальні умови для культури, землі, природи. Душевне життя демонструє тією чи іншою мірою неперервну цілісність внутрішніх почуттів та переживань, чуттєвого сприймання дійсності, їх глибину й інтенсивність, що, зрештою, може визначатися як душевність особистості. Присутністю душевності зманіфестується духовність. Адже остання потребує цілісної й багатой суспільно-культурної практики, необмежуваних форм прояву, відносин людини, соціальних форм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримський С.Б. Запити філософських смислів : монографія. Київ : ПАРАПАН, 1993. С. 47–48.
2. Леся Українка. Утопія в белетристиці : збір. тв. у 12-ти т. Київ : Наук. думка, 1977. Т. 8. С. 155–198.
3. Мамардашвили М.К. *О философии. Вопросы философии*. 1991. № 5. С. 3–10.
4. Орест М. Українське слово : заповіді Ю. Клена : У 3-х кн. Київ : «Рось», 1994. Кн. I. С. 597–604.
5. Сковорода Г. Діалог. Назва його – потоп зміїний : Твори: У 2-х т. Київ: «Обереги», 1994. Т. 2. С. 140–178.
6. Сковорода Г. до М. Ковалинського, кінець лютого – початок березня 1763 р. : Т.2. С. 261–269.
7. Франк С.Л. Душа человека: Опыт введения в философскую психологию. Москва : СПб. : Северо-Запад, 2015. 384 с.
8. Юркевич П. Характер і спрямованість сучасної німецької філософії: З рукописної спадщини. Київ : Вид. дім «KM Academia», 1999. С. 17–30.

А.М. Соколова, Н.Е. Максютя. Рецепции взаимодействия «душевное – духовное» в отечественном историко-философском дискурсе: факторы актуализации. – Статья.

Аннотация. Отмечается, что в процессе жизнедеятельности человек, активно-творческое существо, осваивает не только окружающую среду, но и познает самого себя, то есть его познавательная деятельность отличается самонаправленностью. Таким образом как бы «завершается» интеллектуально-мыслительная деятельность – утверждается более содержательно широкий по сравнению со знаниями смысл человека в мире.

Ключевые слова: дух, душа, духовность, душевность, красота, любовь.

O. Sokolova, M. Maksjuta. Receptions of “mental – spiritual” interaction in domestic historical-and-philosophical discourse: actualization factors. – Article.

Summary. It is emphasized that in the process of life activity, human, an active creature, picks up not only the environment but also cognizes themselves, namely, their cognitive activity that is marked also with self-orientation. In such a way, the intellectual-thinking activity as if it “concludes” – a meaningfully broader, as compared with knowledge, sense of human in the world asserts itself.

Key words: spirit, soul, spirituality, soulfulness, beauty, love.